

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 339

Gospodarka przestrzenna

Dylematy i wyzwania współczesności

Redaktorzy naukowci

Jacek Potocki

Jerzy Ładysz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny i korektor: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-429-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Karina Bedrunka, Krzysztof Malik: <i>Sustainable development</i> jako współczesna koncepcja i strategia rozwoju regionalnego	11
Eleonora Gonda-Soroczyńska, Anna Malwina Soroczyńska: Możliwości i bariery w przekształceniach funkcjonalno-przestrzennych wsi Piotrówek – studium przypadku.....	23
Marian Kachniarz: Kooperatywność samorządów lokalnych	36
Leszek Kaźmierczak-Piwko: Polityka wsparcia zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw na przykładzie regionu lubuskiego w latach 2005-2011....	49
Ewa Kraska, Beata Rogowska: Rola i znaczenie koncepcji Alfreda Marshalla dla wyjaśniania współczesnych mechanizmów rozwoju regionalnego.....	61
Jerzy Ładysz: Spójność terytorialna Unii Europejskiej a transgraniczny rozwój zintegrowany.....	76
Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Problemy społeczno-ekonomicznej przestrzeni peryferyjnej w warunkach procesów metropolizacji ...	89
Edyta Łyżwa, Anna Kanabrocka: Współczesne wyzwania branży targowo-kongresowej.....	100
Urszula Markowska-Przybyła: Kapitał społeczny a wzrost i rozwój gospodarczy – wybrane aspekty teoretyczne	109
Krzysztof R. Mazurski: Wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych dla aktywizacji gospodarczej – na przykładzie angielskiego geoparku AMHG	121
Karol Mroziak, Czesław Przybyła, Piotr Szczepański, Michał Napierała, Piotr Idczak: Zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.....	130
Zbigniew Piepiora: Finansowanie przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych w województwie lubuskim.....	141
Zbigniew Andrzej Pleśniarski: Produkty turystyczne subregionów: Karkonosze i Góry Izerskie oraz Ziemia Kłodzka.....	154
Dorota Rynio: Realne aspekty spójności UE w latach 2014-2020 na przykładzie Dolnego Śląska	166
Dorota Sikora-Fernandez: <i>Smart city</i> jako nowa koncepcja funkcjonowania i rozwoju miast w Polsce	175
Teodor Skotarczak, Maciej J. Nowak, Małgorzata Blaszcze: Instrumenty realizacji polityki przestrzennej w dużym mieście – przykład Szczecina..	182
Leszek Stanek: Wrocławskie metro i kształtowanie struktury metropolitalnej	192

Katarzyna Stasica, Jan Kazak, Szymon Szewrański: Indicator-based environmental impact assessment of suburbanisation process in Siechnice commune.....	202
Wojciech Struzik: Wpływ specjalnych stref ekonomicznych na spadek bezrobocia w wybranych województwach, powiatach i miastach.....	212
Piotr Szczepański, Karol Mrozik, Beata Raszka: Wskaźnik powierzchni biologicznie czynnej jako narzędzie równoważenia struktury przestrzennej gminy miejskiej Luboń.....	220
Paweł Szumigala: Współczynniki urbanistyczne a gospodarka przestrzenna na obszarach podmiejskich na przykładzie miasta Luboń.....	229
Adam Zydróż, Piotr Szczepański: Ocena procesu suburbanizacji na przykładzie wybranych gmin powiatu poznańskiego w latach 1999-2009.....	237

Summaries

Karina Bedrunka, Krzysztof Malik: Sustainable development as a contemporary concept and strategy of regional development.....	22
Eleonora Gonda-Soroczyńska, Anna Malwina Soroczyńska: Possibilities and barriers in the functional-spatial transformations of Piotrówek village – case study.....	34
Marian Kachniarz: Cooperativeness of local governments.....	48
Leszek Kaźmierczak-Piwko: The policy supporting sustainable development of companies on the example of Lubuskie region 2005-2011.....	60
Ewa Kraska, Beata Rogowska: The role and significance of Alfred Marshall's theories in the explanation of the modern mechanisms of regional development.....	75
Jerzy Ładysz: Territorial cohesion of the European Union and cross-border integrated development.....	88
Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Problems of socio-economic space under the process of metropolization.....	99
Edyta Łyżwa, Anna Kanabrocka: Contemporary challenges of trade and congress industry.....	108
Urszula Markowska-Przybyła: Social capital versus economic growth – selected theoretical aspects.....	120
Krzysztof R. Mazurski: The utilization of local natural resources for economic activation – on the example of the English geopark AMHG.....	129
Karol Mrozik, Czesław Przybyła, Piotr Szczepański, Michał Napierała, Piotr Idczak: Integrated water resources management as a factor of socio-economic development.....	140
Zbigniew Piepiora: Financing the counteraction of the natural disasters' effects in Lubuskie Voivodeship.....	153

Zbigniew Andrzej Pleśniarski: Touristic products of subregions: Karkonosze and Jizera Mountains and Kłodzko region	165
Dorota Rynio: Real aspects of the European Union cohesion in 2014-2020 – the case of Lower Silesia	174
Dorota Sikora-Fernandez: Smart city as a new concept of city development in Poland	181
Teodor Skotarczak, Maciej J. Nowak, Małgorzata Blaszkę: Spatial policy instruments in a large city on the example of Szczecin	191
Leszek Stanek: Wrocław underground and the development of metropolitan structure	201
Katarzyna Stasica, Jan Kazak, Szymon Szewrański: Wskaźnikowa ocena skutków środowiskowych procesu suburbanizacji w gminie Siechnice	211
Wojciech Struzik: Influence of special economic zones on the decrease of unemployment rate in selected voivodeships, regions and cities	219
Piotr Szczepański, Karol Mroziak, Beata Raszka: Biologically active areas ratio as an instrument used for balancing spatial structure of the municipality of Luboń	228
Paweł Szumigala: Urban indexes and spatial management in suburban areas – case study of Luboń	236
Adam Zydrón, Piotr Szczepański: Evaluation of suburbanisation process in selected communes of Poznań district in the years 1999-2009	244

Urszula Markowska-Przybyła

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KAPITAŁ SPOŁECZNY A WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY – WYBRANE ASPEKTY TEORETYCZNE

Streszczenie: W artykule zaprezentowano dylematy związane z podejściem do kapitału społecznego w kontekście rozważań jego związku ze wzrostem i rozwojem gospodarczym. Aby rozpatrywać te związki, niezbędne jest rozstrzygnięcie kilku kwestii i wybór pewnych opcji: co jest istotą kapitału społecznego (sieci, normy, zasoby?), czy jest to dobro prywatne, wspólne, grupowe?, który poziom: mikro, mezo czy makro jest podstawą analizy?, czy kapitał społeczny może być negatywny? Celem artykułu jest przedstawienie odmiennych podejść i ich uzasadnień na podstawie literatury przedmiotu.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, wzrost gospodarczy, teoria.

DOI: 10.15611/pn.2014.339.09

1. Wstęp

Kapitał społeczny powszechnie jest już uważany za czynnik wzrostu i rozwoju gospodarczego. Wydaje się „brakującym ogniwem” – jak nazywa go C. Grootaert¹ – w teoriach wzrostu, pozwala wyjaśnić, dlaczego niektóre gospodarki są bardziej wydajne, niż wskazywałyby na to posiadane przez nie tradycyjne zasoby kapitału rzeczowego i ludzkiego. Klasyczna ekonomia traktuje społeczeństwo jako zbiór niezależnych jednostek, które indywidualnie dążą do realizacji swoich celów, abstrahuje od czynników kulturowych, społecznych czy religijnych. Kapitał społeczny jest sposobem na uwzględnienie tych czynników, na uwzględnienie faktu, że jednostki nie działają niezależnie, ale wchodzi w różnego typu relacje, funkcjonują w nich w oparciu o pewne normy, od czego zależy ich efektywność i efektywność całego społeczeństwa.

Kapitał społeczny, z uwagi na swój charakter, ma szeroki bezpośredni i pośredni wpływ na szereg zjawisk, w tym na procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego. Nie-

¹ C. Grootaert, *Social capital: the missing link?*, Social Capital Initiative Working Paper 3, The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network, Waszyngton 1998.

stety wpływ ten, jak i samo zjawisko, pozostaje trudny do wychwycenia, a tym bardziej do zmierzenia. Niezwykle trudny jest pomiar kapitału społecznego, a pokazanie jego wpływu na procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego w wymiarze ilościowym będzie zawsze dalekie od doskonałości. Uzasadnienie korelacji pomiędzy kapitałem społecznym a wzrostem (i rozwojem) gospodarczym jest bardzo złożonym problemem nie tylko na poziomie praktycznym, empirycznym, ale i na poziomie teoretycznym.

Celem artykułu jest wskazanie problemów, jakie towarzyszą rozważaniom na temat wpływu kapitału społecznego na wzrost i rozwój gospodarczy.

2. Kapitał społeczny – dyskutowane kwestie

Mimo wielu dekad funkcjonowania pojęcia kapitał społeczny wciąż nie ma konsensusu co do samej definicji kapitału społecznego². Wobec ogromu definicji, podejść, ujęć kapitału społecznego, określenie zależności pomiędzy kapitałem społecznym a wzrostem i rozwojem gospodarczym wymaga podjęcia kilku decyzji, sprecyzowania tego, co rozumiemy pod pojęciem kapitału społecznego, a w szczególności istotne jest określenie, czy postrzegamy go jako dobro publiczne, dobro klubowe czy dobro prywatne, czy analizujemy kapitał społeczny z poziomu makro, mezo czy mikro, czy rozważamy go z punktu widzenia efektów pozytywnych czy także negatywnych (lub jako kapitał społeczny pozytywny i negatywny).

3. Istota kapitału społecznego – co mierzyć?

Z punktu widzenia związków kapitału społecznego ze wzrostem i rozwojem gospodarczym istotne jest podkreślenie różnych podejść do kapitału społecznego. Jest on definiowany jako:

- zasób lub zbiór zasobów, do których jednostki i grupy mają dostęp; np. P. Bourdieu definiuje kapitał społeczny jako „sumę rzeczywistych oraz potencjalnych zasobów, które związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków opartych na wzajemnej znajomości i uznaniu”³;
- zasób generowany w wyniku istnienia pewnych form relacji i norm; N. Lin definiuje kapitał społeczny jako zasoby zawarte w strukturze społecznej, które są mobilizowane dzięki działaniom aktorów. Jest on tworzony przez nawiązywanie

² Początki terminu sięgają wczesnych lat XX w., jedno z pierwszych użycie pojęcia kapitał społeczny pojawiło się w 1904 r. w książce Henrego Jamesa *The Golden Bowl*, jako terminu charakteryzującego bohaterkę. Popularyzację terminu i rozwój badań przyniosły prace P. Bourdieu (1986), J. Colemana (1988), R. Putnama (1995, 2000) czy F. Fukuyamy (1997). Do rozwoju koncepcji przyczyniły się także prace A. Portesa (1998, 2000), M. Woolcocka (1998), N. Lina (2001) czy R.S. Burt. Przegląd definicji kapitału społecznego znaleźć można w licznej literaturze przedmiotu.

³ P. Bourdieu, *The Forms of Capital, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J.G. Richardson, Greenwood Press, Nowy Jork 1986, s. 248.

i utrzymywanie więzi społecznych z innymi. Aktorzy wchodzą w relacje w celu dotarcia do zasobów innych osób, aby poprawić swoją pozycję. Wyniki aktorów zależą nie tylko od sieci, ale także od tego, jak działają⁴. J. Coleman definiuje kapitał społeczny jako rodzaj zasobu wynikający ze struktury relacji pomiędzy aktorami, który – podobnie jak zasoby kapitału materialnego i ludzkiego – ułatwia bądź umożliwia im osiągnięcie określonych celów⁵;

- jako sieci relacji – szereg badań nad kapitałem społecznym opiera się na badaniu sieci i norm, czyli kapitału społecznego – w opinii wielu – *sensu stricto*. Apelują oni, by nie mylić kapitału społecznego z jego źródłami i efektami. P. Dasgupta pisze: „Przez kapitał społeczny rozumiem sieci międzyludzkie. Zaletą tak wąskiego podejścia jest to, że nie przesądza ono z góry jakości zasobów. Dokładnie tak jak budowla może pozostawać nieużywana, a tereny podmokłe źle wykorzystane, tak i sieci mogą pozostawać nieaktywne lub być użyte w destrukcyjny społecznie sposób⁶”. Dasgupta wysuwa tezę, że zaufanie, społecznie podzielane zasady czy instytucje utożsamiane często z kapitałem społecznym należy uznać za efekt jego oddziaływania, a nie za kapitał społeczny jako taki. Postuluje on oddzielenie dyskusji nad kapitałem społecznym, rozumianym jako układ sieci społecznych, od rozważań nad efektami istnienia owych sieci⁷. Podobnie uważa M. Woolcock, argumentując, że konsekwencje kapitału społecznego można uznać za jeden ze wskaźników pozwalających podać jego charakterystykę, co nie znaczy, że powinno się utożsamiać je z kapitałem społecznym jako takim⁸;
- jako zbiór norm, wartości i przekonań – np. S. Bowles i H. Gintis piszą, że „kapitał społeczny ogólnie odnosi się do zaufania, troski o członków grupy, do woli życia zgodnie z normami społeczności i do karania tych, którzy takiej woli nie wyrażają⁹”;
- pewna cecha, cechy zbiorowości (które ułatwiają współpracę – choć ten element nie zawsze występuje) – kapitał społeczny traktowany jest jako umiejętność połączenia innych form kapitału. Kapitał społeczny nie zastępuje innych form, ale pozwala po nie sięgać i efektywniej je wykorzystywać¹⁰. J. Coleman definiuje

⁴ N. Lin, *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

⁵ J. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” 1988, supplement s. S98.

⁶ P. Dasgupta, *Economics of social capital*, „Economic Record” 2005, no. 81, s. 10.

⁷ Tenże, *Social capital and economic performance: Analytics, Foundations of Social Capital*, red. E. Ostrom, T. Ahn, Edward Elgar, Cheltenham 2003, s. 35, [za:] P. Swianiewicz i in., *Szafarze darów europejskich. Kapitał społeczny a realizacja polityki regionalnej w polskich województwach*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 62-63.

⁸ M. Woolcock, *Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework*, „Theory and Development” 1998, no. 1 (27).

⁹ S. Bowles, H. Gintis, *Social capital and community governance*, „Economic Journal” 2002, no. 112 (483), s. 419.

¹⁰ T. Kaźmierczak, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść*, [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 64.

kapitał społeczny jako cechę struktury społecznej, która wspiera konkretne działania aktorów podejmowane w ramach tej struktury¹¹, R. Putnam stwierdza, że odnosi się on do takich cech społeczeństwa, jak zaufanie oraz normy i powiązania, które mogą zwiększyć jego sprawność, ułatwiając skoordynowane działania.

Wiele definicji ma charakter mieszany, zawiera elementy zarówno dotyczące sieci, jak i norm czy zasobów. A. Portes zwraca uwagę na problem odróżnienia samych zasobów (osiąganych dzięki kapitałowi społecznemu) od zdolności do ich osiągnięcia dzięki członkostwu w różnych strukturach społecznych. Zrównanie kapitału społecznego z zasobami otrzymanymi dzięki niemu może łatwo prowadzić do tautologii¹². M. Foley, B. Edwards i M. Diani przywołują z kolei stanowisko Bourdieu, według którego zasoby ogólnie same w sobie: postawy i normy oraz infrastruktura społeczna – sieci i stowarzyszenia, nie mogą być rozumiane jako kapitał społeczny. Relacje społeczne mogą, ale nie muszą ułatwiać działań indywidualnych i zbiorowych i w ten sposób działać jako kapitał społeczny. Zależy to wszystko od kontekstu, w którym są wytwarzane¹³. Ch. Grootaert sądzi z kolei, że kapitał społeczny jest czymś więcej niż tylko zbiorem społecznych relacji lub społecznych wartości¹⁴.

D. Narayan i M. Cassidy¹⁵ wprowadzili w tym celu podział miar kapitału społecznego na:

- miary kapitału społecznego *sensu stricto* – mierzone na podstawie danych o członkostwie w zorganizowanych grupach, podzielanych normach, poczuciu więzi, towarzyskości, współpracy sąsiedzkiej, aktywności wolontarystycznej, zaufaniu interpersonalnym;
- miary determinant kapitału społecznego – poczucie tożsamości i duma, dostęp do informacji (np. czytelnictwo prasy);
- miary rezultatów – efekty oddziaływania: zaufanie do instytucji, uczciwość, niska przestępczość, partycypacja polityczna.

Istnienie wielu koncepcji kapitału społecznego przez jednych uważane jest za istotną wadę i niedorozwój koncepcji, przez innych za naturalny stan rzeczy. J. Bartkowski stwierdza, że brak jednej uznanej definicji nie jest konsekwencją niedostat-

¹¹ C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 47.

¹² A. Portes, *Social capital. Its origins and applications in modern sociology*, "Annual Review of Sociology" 1998, no. 24.

¹³ M. Foley, B. Edwards, M. Diani, *Social Capital Reconsidered*, [w:] *Beyond Tocqueville: Civil Society and The Social Capital Debate in Comparative Perspective*, red. M. Foley, B. Edwards, M. Diani, University Press of New England, Hanover 2001, s. 266-267.

¹⁴ Cyt. za: B. Pogonowska, *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, [w:] *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE, Poznań 2004, s. 30.

¹⁵ D. Narayan, M. Cassidy, *A dimensional approach to measuring social capital development and validation of social capital inventory*, http://commdev.org/files/652_file_a020037.pdf (dostęp: 2.05.2013).

ków metodologicznych i niedorozwoju samej dziedziny, lecz złożoności i wieloaspektowości zjawiska, a próba jednostronnego rozstrzygnięcia tych kwestii spowodowałaby istotne zubożenie jego rozumienia¹⁶.

4. Dobro jednostkowe czy dobro wspólne, poziom mikro, mezo czy makro – komu kapitał społeczny przynosi efekty?

Istnieją rozbieżności co do tego, czy kapitał społeczny jest dobrem jednostkowym, jak dla P. Bourdieu i F. Fukuyamy (czyli siecią powiązań społecznych, w której jednostka realizuje swoje cele), czy dobrem publicznym, jak dla J. Colemana (czyli umiejętnością współpracy międzyludzkiej podejmowanej w celu realizacji wspólnych interesów), czy może jednym i drugim, jak dla R. Putnama. Analiza wpływu kapitału społecznego na wzrost gospodarczy zależy od wybranego podejścia. W podejściu mikro analizowane są korzyści, które odnosi jednostka z tytułu uczestnictwa w sieci, w podejściu makro – jakie odnosi całe społeczeństwo, a w podejściu mezo – korzyści, jakie odnosi grupa, społeczność.

Korzyści uzyskiwane przez jednostki oznaczają w sumie korzyści dla społeczeństwa jako całości (suma korzyści indywidualnych), ale istnieć może też konflikt pomiędzy korzyściami indywidualnymi a grupowymi. Korzyści uzyskiwane przez grupę (poziom mezo) nie muszą oznaczać korzyści dla całej gospodarki, czego przykładem jest istnienie grup mafijnych, karteli czy korporacji zawodowych. Duże zasoby kapitału społecznego na poziomie mikro lub mezo (grupy separatystyczne) mogą powodować zmniejszenie jego zasobów na poziomie makro. Gęste sieci lokalne zwłaszcza o charakterze typu *bonding* mogą przyczynić się do osłabienia wzrostu na poziomie całego kraju. Wynik końcowy zależy od tego, który efekt będzie silniejszy.

Analiza wpływu kapitału społecznego na wzrost gospodarczy na poziomie makro nie ma solidnych podstaw teoretycznych. Istnieją poglądy, że przejście od analizy kapitału społecznego, jako charakterystyki jednostki do kapitału społecznego jako cechy zbiorowości, nie ma uzasadnienia teoretycznego i przyczyniło się do powstania nieścisłości w rozumieniu i rozwijaniu tego pojęcia, np. to, że kapitał społeczny jednostki ułatwia jej zdobycie pracy, nie musi oznaczać niższego poziomu bezrobocia w całej gospodarce – efekt na poziomie jednostek ma charakter redystrybucyjny i nie musi tworzyć wartości dodanej w skali całej społeczności¹⁷.

Gdyby kierować się dosłownie definicją Colemana, kapitał społeczny istniałby tylko wtedy, gdy umiejętność nawiązywania współpracy dotyczyłaby tylko realizacji celów grupowych. Według Fukuyamy chodzi o wszelkie przyczyny podejmowa-

¹⁶ J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, [w:] *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 69.

¹⁷ A. Portes, wyd. cyt., [za:] K. Growiec, *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Academica, Warszawa 2011, s. 16.

nia współdziałania, którymi zresztą w większości przypadków są cele jednostkowe. Większość celów można zrealizować w drodze współpracy i zasadniczą wartość kapitału społecznego polega właśnie na tym, że ludzie potrafią nawiązać współpracę, pomimo że kierują nimi pobudki egoistyczne¹⁸.

Do definicji sformułowanych przez prekursorów kapitału społecznego współcześni badacze podchodzą w zróżnicowany sposób. Według M. Kwiatkowskiego¹⁹ Fukuyama uznaje, że właścicielem kapitału społecznego jest grupa, a nie jednostka. „Kapitał społeczny nie może być zgromadzony z inicjatywy jednostki. Jest on oparty na występowaniu cech społecznych, nie zaś indywidualnych”²⁰. Kwiatkowski zauważa także, że niektóre definicje Bourdieu uwzględniają nie tylko indywidualny, ale i zbiorowy charakter kapitału społecznego: „kapitał społeczny jest [...] sumą zasobów aktualnych i potencjalnych, które należą się jednostce lub grupie z tytułu posiadania trwałej mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanej sieci relacji, znajomości, uznania wzajemnego. To znaczy jest sumą kapitałów i wiedzy, które sieć taka może zmobilizować”²¹.

Według A. Matysiaka kapitał społeczny jest swoistym rodzajem zasobu, gdyż nie można go zaklasyfikować ani jako wyłącznie dobro publiczne, ani jako dobro prywatne. Można go jednak określić mianem dobra wspólnego – każde dobro wspólne jest jednocześnie publiczne, ale dobro publiczne nie musi być dobrem wspólnym. Kapitał społeczny, w przeciwieństwie do dobra publicznego czy prywatnego, nie może być wytworzony ani przez państwo, ani przez podmiot prywatny – powstaje jako skutek działań zbiorowych. Nie jest on także własnością prywatną, gdyż podmioty nie mogą z niego korzystać w sposób dowolny, lecz muszą identyfikować się z określonymi wartościami, przestrzegać zasad i obowiązujących norm, aby on zaistniał²².

J. Bartkowski uważa, kapitał społeczny to nie jedno, lecz cała grupa zjawisk i mechanizmów. Aby bliżej zbadać działanie kapitału społecznego, należy go rozpatrywać w trzech wymiarach: jednostkowym, grupowo-warstwowym i zbiorowym. Poziomy te powstają w zależności od tego, czy efekty kapitału społecznego analizujemy od strony samych jednostek, czy jako wymiar wewnętrznego uwarstwienia grupy, czy ze względu na jego działanie w społeczności jako całości. Nie są to odmienne jego formy, ale różne aspekty. Poziomy kapitału społecznego oznaczają różny sens kapitału społecznego (stanowi on zasób jednostek, grup lub całości społeczeństwa), to także różne drogi nabywania kapitału i możliwości korzystania z niego²³.

¹⁸ H. Zboroń, *Kapitał społeczny w refleksji etycznej*, [w:] *Kapitał społeczny...*, s. 105-106.

¹⁹ M. Kwiatkowski, *Aksjonormatywne aspekty kapitału społecznego*, [w:] *Kapitał społeczny...*, s. 75-76.

²⁰ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław, 1997, s. 39.

²¹ P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 104-105.

²² A. Matysiak, *Źródła kapitału społecznego*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 61.

²³ J. Bartkowski, wyd. cyt., s. 75-76.

5. Definiowanie poprzez funkcje; kapitał społeczny pozytywny i negatywny, pozytywne i negatywne skutki kapitału społecznego – jakie efekty badać?

Coleman pisze, że kapitał społeczny to zasoby, rzeczywiste lub potencjalne, generowane wyłącznie dzięki istnieniu między jednostkami różnego rodzaju relacji i związków. Jego zdaniem „kapitał społeczny można zdefiniować poprzez jego funkcję [raczej niż] poprzez różnorodne komponenty, które się nań składają”²⁴. „Podobnie jak inne formy kapitału, kapitał społeczny jest produktywny, umożliwia osiąganie pewnych celów, których bez jego obecności nie udałoby się osiągnąć”²⁵. Podobnie twierdzi Putnam, według którego „podstawową funkcją kapitału społecznego jest poprawianie efektywności społeczeństwa poprzez ułatwianie skoordynowanych działań”²⁶. W wielu opracowaniach (np. Coleman) podkreśla się, że dzięki niemu można osiągać to, czego nie można byłoby osiągnąć bez niego lub zrobić to tańszym kosztem, a sama nazwa „kapitał społeczny” zakłada, że z jego istnieniem wiążą się wartości, korzyści, zwroty, wypłaty (z kapitału).

Należy jednak rozważyć, czy:

1. Za kapitał społeczny uznać tylko taki kapitał, który pełni pozytywne funkcje w gospodarce; skoro nie mówi się o negatywnym kapitale finansowym, gdy służy on złym celom, zakupom broni, narkotyków itp., złym kapitale ludzkim, gdy doświadczanie ludzi, wykształcenie powoduje niekorzystne efekty – przestępstwa, wyzysk itp., to czy można mówić o negatywnym kapitale społecznym? Kapitał finansowy, rzeczowy i ludzki może przynosić korzyści jednostkom, niewielkim grupom, a dla ogółu może być niekorzystny, podobnie kapitał społeczny – kapitał społeczny grup mafijnych czy nawet zamkniętych grup lokalnych przynosi im korzyści, ale dla ogółu może być niekorzystny. Czy zatem należy postępować analogicznie? Czy kapitał społeczny ma jednak specyficzny charakter?

2. Uznać, że kapitał społeczny może oddziaływać na gospodarkę pozytywnie i negatywnie, i rozpatrywać oba kierunki wpływu? Badacze coraz bardziej są zgodni co do tego, by nie ograniczać kapitału społecznego tylko to pozytywnych efektów. Uważają oni, że kapitał społeczny sam z siebie nie jest ani pozytywny, ani negatywny, a w różnych zastosowaniach (w różnych kontekstach) ten sam kapitał może przynosić pozytywne lub negatywne skutki.

Większość badaczy zakłada możliwość występowania (oraz analizowania) negatywnego kapitału społecznego, a raczej negatywnego oddziaływania kapitału społecznego na gospodarkę. Przyjmuje się raczej pojęcie kapitału społecznego negatywnie oddziałującego na gospodarkę niż negatywnego kapitału społecznego

²⁴ J. Coleman, *Foundations of Social Theory*, The Belknap Press, Cambridge 1990, s. 302.

²⁵ Tenże, *Social Capital...*, s. 98.

²⁶ R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków 1995, s. 258.

(to raczej pewien skrót myślowy), gdyż wartość kapitału²⁷ nie może być mniejsza od zera, zasoby nie mogą być ujemne. To zaś implikuje podejście, że kapitał społeczny może oddziaływać na wzrost gospodarczy pozytywnie lub negatywnie, ale nie może być ujemny.

A. Matysiak stwierdza²⁸, że negatywny kapitał społeczny powstaje w warunkach nieufności i jest urzeczywistnieniem wartości partykularnych w formie dóbr grupowych i nieformalnej władzy. Korzystanie z takiego kapitału wymaga ponoszenia nakładów niezbędnych do podtrzymania znajomości, korumpowania, ponoszenia dodatkowych kosztów transakcyjnych na badania wiarygodności partnerów, samoubezpieczania się itp. Negatywny kapitał społeczny oznacza wybór mniej efektywnych form współpracy i partnerów w wymianie rynkowej, generuje wysokie koszty transakcyjne i poprzez to redukuje dobrobyt materialny. Zmniejsza potencjał podmiotowy społeczeństwa w wyniku demobilizacji, ostrożności, oportunistycznego, alienacji i dystansów społecznych, co ujemnie wpływa na zdolności do twórczego, innowacyjnego samoprzekształcania się²⁹. Uważa on, że w rzeczywistości mamy do czynienia z mieszanym kapitałem społecznym, gdyż negatywny kapitał społeczny „nie jest bytem samodzielny”, a „swoją egzystencję czerpie w pewnym sensie z pozytywnego kapitału społecznego”³⁰.

O korzystnym wpływie kapitału społecznego na gospodarkę w syntetyczny sposób pisze J. Czapiński: „teoretyczna odpowiedź jest tyleż prosta, niemal oczywista, co słabo udokumentowana empirycznie [...] [kapitał społeczny] ułatwia negocjacje, obniża koszty transakcji, skraca proces inwestycyjny, zmniejsza korupcję, zwiększa rzetelność kontrahentów, sprzyja długoterminowym inwestycjom i dyfuzji wiedzy, zapobiega nadużywaniu dobra wspólnego i zwiększa solidarność międzygrupową, a także, poprzez rozwój trzeciego sektora, sprzyja społecznej kontroli działania władz. Oczywiście zalety kapitału społecznego nie ograniczają się jedynie do efektów ekonomicznych. Rozciągają się na szeroko rozumianą jakość życia społeczeństwa”³¹.

Kapitał społeczny przynosi efekty (pozytywne i negatywne) dla społeczeństwa nie tylko jako suma efektów indywidualnych, ale także efekty zewnętrzne. Grupa czerpie korzyści z kapitału społecznego jako całość dzięki umiejętności łatwiejszego mobilizowania tych zasobów dla realizacji dobra wspólnego i poprzez umiejętność

²⁷ Nie wszyscy jednak uznają ten kapitał za kolejną formę kapitału, szerzej np. U. Markowska-Przybyła, *Kapitał społeczny jako jeden z kapitałów*, [w:] *Zarządzanie rozwojem regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy*, red. K. Malik, Wydawnictwo Naukowe „Akapit”, Opole 2010, s. 37-53.

²⁸ A. Matysiak, *Reprodukcja kapitału społecznego w gospodarce*, [w:] *Kapitał społeczny...*, s. 217.

²⁹ P. Sztompka, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, [w:] *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, PWN, Warszawa-Kraków 1999.

³⁰ A. Matysiak, *Reprodukcja kapitału...*, s. 217.

³¹ *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 270.

podejmowania wspólnych działań³². Może także doświadczać barier rozwojowych, gdy efekty niekorzystne są większe od pozytywnych. Kapitał społeczny przyczynić się może zatem do wzrostu bogactwa, ale także do ubożenia społeczeństw³³. Może powodować wzrost nierówności dochodowych społeczeństwa, kreować koszty i dodatkowe problemy społeczne.

W kontekście tego dylematu M. Woolcock i D. Narayan³⁴ wyróżniają cztery perspektywy, w jakich ujmowane są związki między kapitałem społecznym a rozwojem gospodarczym: perspektywa komunitarystyczna, sieciowa, instytucjonalna i synergiczna. Perspektywa komunitarystyczna utożsamia kapitał społeczny z lokalnymi organizacjami. Jej zwolennicy uznają, że kapitał społeczny z natury przynosi pozytywne efekty i im więcej tego kapitału, tym lepiej, czyli im więcej organizacji społecznych, tym lepiej dla rozwoju. Abstrahują więc od istotnej kwestii, tj. możliwego negatywnego wpływu kapitału społecznego na gospodarkę, i zakładają automatykę działań. W perspektywie sieciowej zakłada się, że kapitał społeczny tworzą pionowe i poziome powiązania między ludźmi oraz różnego typu jednostkami organizacyjnymi. W tej perspektywie przyjmuje się więc, że kapitał społeczny może mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy. Z perspektywy instytucjonalnej sieci społeczne i zaangażowanie obywatelskie są wynikiem środowiska politycznego, prawnego i instytucjonalnego. Kapitał społeczny w tej perspektywie – w odróżnieniu od dwóch pierwszych – traktowany jest jako zmienna zależna. Perspektywa synergiczna integruje podejście sieciowe i instytucjonalne. Podejście synergiczne opiera się na trzech tezach: po pierwsze, państwa i społeczeństwa nie są z zasady ani dobre, ani złe, są zmiennymi mającymi wpływ na osiąganie wspólnych celów. Po drugie, państwa, podmioty gospodarcze i społeczności same w sobie nie dysponują zasobami niezbędnymi do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, dlatego wymagane są komplementarność i partnerstwo wewnątrz sektorów i między nimi. Centralnym zadaniem badawczym jest zaś identyfikacja warunków pojawiania się synergii. Po trzecie, rola państwa w stymulowaniu rozwoju jest najistotniejsza i najbardziej złożona.

3. Czy są granice wzrostu tego kapitału, czy większa ilość kapitału społecznego zawsze oznacza lepszą sytuację? Czy istnieją granice, powyżej których pozytywny kapitał społeczny (pozytywnie oddziałujący na społeczeństwo) zmienia się w kapitał negatywny? Gdy uznamy, że kapitału społecznego nie można postrzegać jako czegoś z gruntu rzeczy pozytywnego, można wysunąć wniosek, że należy dążyć nie do jego maksymalizacji, ale do optymalizacji. W sensie jakościowym oznacza to

³² D. Halpern, *Social capital*, Polity Press, Cambridge 2005.

³³ R. Kupczyk, *Wpływ kapitału społecznego na procesy gospodarcze i społeczne*, [w:] *Kapitał społeczny – interpretacje, impresje, operacjonalizacja*, red. M. Klimowicz, W. Bokajło, Wydawnictwo Fachowe CeDeWu, Warszawa 2010, s. 117-118.

³⁴ M. Woolcock, D. Narayan, *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*, "The World Bank Research Observer" 2000, no. 2, [za:] T. Kaźmierczak, wyd. cyt., s. 55 i n.

dążenie do odpowiedniej kombinacji różnych jego elementów oraz do odpowiedniej kombinacji z innymi formami kapitału, których sam kapitał społeczny nie zastąpi³⁵

6. Podsumowanie

Kapitał społeczny mimo licznych badań wciąż jest koncepcją dość mglistą. Niektórzy uznają to za istotną przeszkodę dalszych badań, w tym badań empirycznych, inni wręcz przeciwnie – uznają, że wielość definicji, koncepcji, ujęć i poziomów analizy oddaje problem złożoności zjawiska. Rozwijanie badań empirycznych (równoległe z rozwojem podstaw teoretycznych) mimo braku konsensusu co do samej definicji wydaje się nawet możliwym sposobem na weryfikację i rozwój tych podstaw.

Podjmując decyzję o badaniach nad związkiem kapitału społecznego ze wzrostem i rozwojem gospodarczym, dokonać należy pewnych rozstrzygnięć i podjąć wiele decyzji. W artykule – z uwagi na ograniczenia techniczne – zaprezentowano wybrane dylematy z tym związane: po pierwsze, jaka jest istota kapitału społecznego, a zatem, co chcemy mierzyć i analizować w kontekście związków ze wzrostem gospodarczym: sieci społeczne, zasoby czy cechy i umiejętności społeczeństw; po drugie, komu kapitał społeczny przynosi efekty, które przekładają się na wzrost i rozwój (jednostkom, grupom czy całym społeczeństwom); po trzecie, jakie efekty przynosi kapitał społeczny – czy tylko pozytywne?

W dalszej kolejności powstają pytania o to, czy kapitał społeczny ma zróżnicowany wpływ na wzrost i rozwój gospodarczy (czy możliwy jest np. pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy przy jednoczesnym negatywnym wpływie na wzrost gospodarczy), jak wyglądają zależności pomiędzy kapitałem społecznym a wzrostem (rozwojem gospodarczym) – jednokierunkowe czy dwukierunkowe? Jaka jest optymalna kombinacja kapitału społecznego z innymi formami kapitału?

Literatura

- Bartkowski J., *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, [w:] *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Bourdieu P., *The Forms of Capital, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J.G. Richardson, Greenwood Press, Nowy Jork 1986.
- Bourdieu P., Wacquant L., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Bowles S., Gintis H., *Social capital and community governance*, "Economic Journal" 2002, no. 112 (483), s. 419.
- Coleman J., *Foundations of Social Theory*, The Belknap Press, Cambridge 1990.
- Coleman J., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, "American Journal of Sociology" 1988, supplement.

³⁵ Tamże, s. 33.

- Dasgupta P., *Economics of social capital*, "Economic Record" 2005, no. 81.
- Dasgupta P., *Social capital and economic performance: Analytics, Foundations of Social Capital*, red. E. Ostrom, T. Ahn, Edward Elgar, Cheltenham 2003.
- Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
- Foley M., Edwards B., Diani M., *Social Capital Reconsidered*, [w:] *Beyond Tocqueville: Civil Society and The Social Capital Debate in Comparative Perspective*, red. M. Foley, B. Edwards, M. Diani, University Press of New England, Hanover 2001.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa–Wrocław 1997.
- Grootaert C., *Social capital: the missing link?*, Social Capital Initiative Working Paper 3, The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network, Waszyngton 1998.
- Growiec K., *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Academica, Warszawa 2011.
- Halpern D., *Social capital*, Polity Press, Cambridge, 2005.
- Kaźmierczak T., *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść*, [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Kiersztyn A., *Kapitał społeczny – ideologiczne konteksty pojęcia*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Kupczyk R., *Wpływ kapitału społecznego na procesy gospodarcze i społeczne*, [w:] *Kapitał społeczny – interpretacje, impresje, operacjonalizacja*, red. M. Klimowicz, W. Bokajło, Wydawnictwa Fachowe CeDeWu, Warszawa 2010.
- Kwiatkowski M., *Aksjonormatywne aspekty kapitału społecznego*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Lin N., *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Markowska-Przybyła U., *Kapitał społeczny jako jeden z kapitałów*, [w:] *Zarządzanie rozwojem regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy*, red. K. Malik, Wydawnictwo Naukowe „Akapi”, Opole 2010.
- Matysiak A., *Reprodukcja kapitału społecznego w gospodarce*, [w:] *Kapitał społeczny we wspólnotach*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Matysiak A., *Źródła kapitału społecznego*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Narayan D., Cassidy M., *A dimensional approach to measuring social capital development and validation of social capital inventory*, http://commdev.org/files/652_file_a020037.pdf (dostęp: 2.05.2013).
- Pogonowska B., *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, [w:] *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004.
- Portes A., *Social capital. Its origins and applications in modern sociology*, "Annual Review of Sociology" 1998, no. 24.
- Putnam R., *Bowling Alone, The collapse and revival of American community*, Simon and Schuster, Nowy Jork 2000.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków 1995.
- Swianiewicz P., Herbst J., Lackowska M., Mielczarek A., *Szafarze darów europejskich. Kapitał społeczny a realizacja polityki regionalnej w polskich województwach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Sztompka P., *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, [w:] *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, PWN, Warszawa–Kraków 1999.
- Trutkowski C., Mandel S., *Kapitał społeczny w małych miastach*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.

- Woolcock M., *Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework*, "Theory and Development" 1998, no. 1 (27).
- Woolcock M., Narayan D., *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*, "The World Bank Research Observer" 2000, no. 2.
- Zboroń H., *Kapitał społeczny w refleksji etycznej*, [w:] *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004.

SOCIAL CAPITAL VERSUS ECONOMIC GROWTH – SELECTED THEORETICAL ASPECTS

Summary: The paper presents the dilemmas connected with an approach to social capital in the context of discussion on its relations with the economic growth. To examine these relationships it is necessary to consider several issues and select certain options. What is the essence of social capital (networks, norms, resources)? Is it private, shared or group good? Which level: micro, mezo or macro is the basis of the analysis? Can social capital be negative? The aim of the article is to present different approaches and their justifications on the basis of literature.

Keywords: social capital, economic growth, theory.